

แนวทางการพัฒนากฎหมาย เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทย Guideline of the Legal Development on Thai Justice Process

วัลลภ นาคบัว¹

■ บทนำ

จากการรวบรวมสภาพปัญหาอุปสรรคจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงผลสำรวจความต้องการของประชาชนเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนแม่บทการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ ตลอดจนรายงานการสำรวจข้อมูลสถานการณ์ในกระบวนการยุติธรรม พบว่าปัญหาหลักในกระบวนการยุติธรรมที่ต้องแก้ไขเร่งด่วน ได้แก่ การบริการของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมล่าช้า เจ้าหน้าที่ไม่นำกฎหมายมาบังคับใช้ และทำงานแบบ 2 มาตรฐาน ผู้พ้นโทษกลับมากระทำผิดซ้ำ ปริมาณคดี สถิติอาชญากรรม ข้อพิพาท และความขัดแย้งในสังคมเพิ่มขึ้น และปัญหาอาชญากรรมมีแนวโน้มสูงขึ้น นอกจากนี้ จากกระบวนการยกร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับใหม่ แนวคิดในการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมของสภาปฏิรูปแห่งชาติ พันธกรณีระหว่างประเทศและอนุสัญญาเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมที่สำคัญ รวมทั้งพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไป อาทิเช่น การพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี กระแสโลกาภิวัตน์ การรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียน การเจรจาการค้าระหว่างประเทศ ตลอดจนการผลักดันนโยบายเศรษฐกิจของไทยเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทย ทำให้ต้องมีการทบทวนกฎหมายด้านกระบวนการยุติธรรมเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องพร้อมรับมือกับความท้าทายใหม่ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้น ในอนาคตทั้งด้านการเมือง กฎหมาย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และเทคโนโลยี

¹ รองผู้อำนวยการสำนักงานกิจการยุติธรรม

ประกอบกับกระทรวงยุติธรรมได้จัดทำ Road Map เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลและคณะรักษาความสงบแห่งชาติ โดยได้นำนโยบายสำคัญ 6 ด้าน มาเป็นกรอบแนวทางสำคัญ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ประกอบด้วย

1. ด้านการอำนวยความสะดวกยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการให้เข้าถึงความยุติธรรมด้วยความสะดวกรวดเร็ว และเป็นธรรม

2. ด้านการพัฒนาพฤติกรรมผู้กระทำผิด หรือด้านสร้างความปลอดภัยในสังคม โดยการจำแนก แก้ไขฟื้นฟู และพัฒนาพฤติกรรมผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล และไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ

3. ด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด โดยผู้ผลิตและผู้ค้ายาเสพติด ต้องได้รับการลงโทษและยึดทรัพย์ ผู้เสพและผู้ติดยาเสพติดได้รับการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

4. ด้านการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ เร่งแก้ไขปัญหการทุจริตคอร์รัปชันในสังคมไทยให้ลดลง

5. ด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมพิเศษ โดยองค์กรอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหายทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศต้องได้รับการลงโทษ ส่งผลให้นานาชาติและนักลงทุนเกิดความมั่นใจ

6. ด้านการพัฒนากฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของประเทศ โดยให้ความสำคัญต่อการพัฒนา แก้ไขกฎหมาย ให้สอดคล้องกับหลักสากล และประชาชนมีความ

เชื่อมั่นในการบังคับใช้กฎหมาย

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาทบทวนนโยบาย องค์กร โครงสร้าง และขั้นตอนในการเสนอร่างกฎหมาย กระบวนการเสนอร่างกฎหมาย และการติดตามประเมินผลกฎหมายในปัจจุบัน เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยให้สอดคล้องกับพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไป พันธกรณี และประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายต่อไป

■ วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ สถานการณ์ และประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากฎหมายในกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับพลวัตที่เปลี่ยนแปลงไป พันธกรณี และประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย

2. เสนอแนวทางในการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยในส่วนนิตินโยบาย องค์กร โครงสร้าง และขั้นตอนในการเสนอร่างกฎหมาย กระบวนการเสนอร่างกฎหมาย และการติดตามประเมินผล

■ วิธีการศึกษา

เป็นการศึกษาเอกสาร กฎหมาย หนังสือ เอกสารทางวิชาการ เอกสารการประชุมของประเทศไทยและต่างประเทศ และการประชุมกลุ่มย่อยผู้ทรงคุณวุฒิ

■ ผลการศึกษา

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทย โดยทำ

การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านนโยบายของผู้บริหารประเทศ แผนแม่บทด้านกระบวนการยุติธรรม แนวคิด และข้อเสนอแนะในการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งอนุสัญญาและพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมที่ประเทศไทยต้องดำเนินการ แนวโน้มของกระบวนการยุติธรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ข้อมูลกฎหมาย แนวทางการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนการเก็บข้อมูลจากการประชุมกลุ่มย่อยของผู้ทรงคุณวุฒิ ทำให้ได้ภาพรวมสภาพปัญหาของกระบวนการยุติธรรมที่ประกอบด้วยหน่วยงานที่หลากหลายแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจนส่งผลให้แต่ละองค์กรมีการยึดติดกับกรอบอำนาจหน้าที่ของตนเองจนกลายเป็นอาณาเขต ในแต่ละหน่วยงาน ขาดการประสานงาน ขาดการบูรณาการ ขาดเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกัน บุคลากรขาดความรู้ความสามารถทักษะ ไม่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างเหมาะสม และประการสำคัญไม่นำประชาชนมาเป็นเป้าหมายในการให้บริการ รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกภาคส่วน และจากสภาพการณดังกล่าวได้ส่งต่อมายังปัญหาของกฎหมายในกระบวนการยุติธรรมที่ขาดทิศทางและแนวคิดร่วมในการเสนอกฎหมาย ขาดการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ และไม่ทันสมัย ไม่สอดคล้องกับพลวัต พันธกรณีระหว่างประเทศ ซึ่งผู้ทำการวิจัยจึงได้นำเสนอประเด็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวรวม 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ด้านนิติบัญญัติหรือหลักการสำคัญในการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทย

2) ด้านโครงสร้าง องค์กร และขั้นตอนในการเสนอร่างกฎหมาย และ 3) ด้านกระบวนการติดตามและประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในช่วงก่อนและหลังการออกกฎหมาย

1. นิติบัญญัติหรือหลักการสำคัญในการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทย

1.1 ด้านเนื้อหา

1.1.1 การบัญญัติกฎหมายทั้งในส่วนของกระบวนการยุติธรรมทางแพ่ง ทางอาญา และทางปกครอง ต้องคำนึงถึงหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หลักนิติธรรมและธรรมาภิบาล หลักความคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน หลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน หลักกระบวนการยุติธรรมทางเลือก หลักความสอดคล้องและทันต่อสถานการณ์ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของประเทศและอารยประเทศ

1.1.2 บทบัญญัติกฎหมายต้องมีความชัดเจน แน่นนอน เข้าใจได้ง่าย มีบทลงโทษที่เหมาะสมและเท่าที่จำเป็นโดยมุ่งเน้นมาตรการลงโทษระดับกลางและมาตรการทางปกครอง และอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนได้อย่างเสมอภาค เท่าเทียม

1.1.3 เร่งปรับปรุงประมวลกฎหมายหลักของประเทศและกฎหมายอื่นๆ ที่ล้าสมัยไม่เป็นธรรม ไม่สอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศ เป็นอุปสรรคต่อการบริหารราชการแผ่นดิน การประกอบธุรกิจหรือไม่เอื้อต่อศักยภาพในการแข่งขันกับต่างประเทศ รวมทั้งการสร้างความปลอดภัยและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

1.1.4 ปรับปรุงและจัดให้มีกฎหมาย เพื่อให้ครอบคลุมการป้องกันและปราบปราม การทุจริตประพฤติมิชอบ การมีผลประโยชน์ทับซ้อนในภาครัฐในทุกระดับ ยาเสพติด การฟอกเงิน การค้ามนุษย์ และอาชญากรรมพิเศษ ที่ดำเนินการในลักษณะองค์การอาชญากรรม โดยให้ความสำคัญกับการป้องกันมากกว่า การปราบปราม และสร้างความร่วมมือ ส่งเสริม และสนับสนุนประชาชน องค์กรภาคีภาคเอกชน และเครือข่ายต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุน การดำเนินการในทุกขั้นตอน

1.2 ด้านการบริหารจัดการ

1.2.1 จัดให้มีการศึกษาถึงเหตุผล ความจำเป็นและผลกระทบในการออกกฎหมาย ก่อนที่จะมีการออกกฎหมายมาบังคับใช้ และให้มีการทบทวนความเหมาะสมของกฎหมาย ที่ประกาศใช้บังคับแล้วทุก ๆ 5 ปี เพื่อเป็นการ เพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายได้ อย่างเป็นรูปธรรม

1.2.2 จัดให้มีกระบวนการสร้างการ รับรู้และสร้างความเข้าใจให้กับหน่วยงานที่ บังคับใช้กฎหมาย ผู้ที่ต้องถูกกฎหมายใช้บังคับ และประชาชนทั่วไป

1.2.3 เพิ่มศักยภาพหน่วยงานที่มี หน้าที่ให้ความเห็นทางกฎหมายและจัดทำ กฎหมายให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างรวดเร็ว สามารถให้ความช่วยเหลือแก่ภาคเอกชนและ ประชาชนได้ตามหลักเกณฑ์ที่เปิดกว้างขึ้น และ ให้นุเคราะห์ของหน่วยงานทางกฎหมายมีส่วนให้ ความรู้เสริมศักยภาพในทางกฎหมายมหาชน การดำเนินคดีทางปกครอง การร่างกฎหมาย และการตีความกฎหมายแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและ

เกื้อกูลการปฏิบัติราชการเพื่อประชาชน

1.2.4 จัดตั้งองค์กรปฏิรูปกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการอย่างเป็นอิสระปราศจากการแทรกแซงของรัฐ โดยให้ มีการศึกษาในเชิงโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ เปรียบเทียบกับคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย คณะกรรมการพัฒนากฎหมาย (สำนักงาน คณะกรรมการกฤษฎีกา) และคณะกรรมการ พัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ (สำนักงานกิจการยุติธรรม)

2. โครงสร้าง องค์กร และขั้นตอนในการ เสนอร่างกฎหมาย

จากข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าพบว่า โครงสร้าง องค์กร และขั้นตอนในการเสนอ ร่างกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม และในภาพรวมของประเทศ เป็นปัญหาที่มีความ สลับซับซ้อนสะสมอย่างต่อเนื่อง และที่ผ่านมา ยังขาดหน่วยงานหลักที่เป็นกลไกในกำหนด นโยบาย ทิศทาง รวบรวม วิเคราะห์ ประเมิน ประสานงาน ติดตาม เผยแพร่การรับรู้ใน ภาพรวม รวมทั้งขั้นตอนในการเสนอร่างกฎหมาย มีหลายขั้นตอนและไม่สามารถกำหนดกรอบ ระยะเวลาที่สามารถคาดการณ์ได้ โดยเริ่มจาก ฝ่ายบริหารตั้งแต่หน่วยงานเจ้าของเรื่องระดับ กรม หน่วยงานระดับกระทรวง สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี สำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา คณะกรรมการประสานงานสภา นิติบัญญัติแห่งชาติ จนถึงฝ่ายนิติบัญญัติคือ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมี คณะกรรมการหรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของ คสช. องค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการ ปฏิรูปกฎหมาย คณะกรรมการพัฒนากฎหมาย

คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรเอกชน ส่งผลให้ในการเสนอร่างกฎหมายส่วนใหญ่ขาดทิศทาง การออกกฎหมายในภาพรวม ขาดการบูรณาการ เกิดความซ้ำซ้อนและล่าช้า ขาดการศึกษาถึง เหตุผลความจำเป็นและผลกระทบในการออก กฎหมายอย่างเป็นวิชาการ ขาดการทบทวน ความเหมาะสมของกฎหมายที่ประกาศใช้บังคับ แล้ว ขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่าง แท้จริง หลายฉบับมีประเด็นปัญหาความขัดแย้ง ในวงกว้างทั้งในหน่วยงานของรัฐด้วยกันและ ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับภาคประชาชน และไม่สามารถหาข้อยุติเพื่อนำไปสู่การ ออกกฎหมายมาใช้บังคับได้

จึงอาจกล่าวได้ว่าเราอยู่ในสภาวะการณ์ “กฎหมายเพ้อ” และ “กฎหมายผิด” กล่าวคือ กฎหมายหลายฉบับที่ประกาศใช้แล้วไม่สามารถ บังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก ขาดความพร้อมในการเตรียมการเพื่อรองรับ การปฏิบัติตามกฎหมาย ทั้งด้านบุคลากร งบประมาณ วัสดุครุภัณฑ์ เทคโนโลยีการบริหาร จัดการ รวมทั้งกฎหมายล้าต๋องหรือล้าสมัยที่ ไม่มีการออกมามีใช้บังคับในเวลาที่เหมาะสม และประการสำคัญขาดกระบวนการสร้างการ รับรู้และสร้างความเข้าใจให้กับหน่วยงานที่ บังคับใช้กฎหมาย ผู้ที่ต้องถูกกฎหมายใช้บังคับ และประชาชนทั่วไป ขณะเดียวกันก็มีกฎหมาย อีกหลายฉบับที่ไม่สามารถผลักดันขับเคลื่อน ออกมาประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ เนื่องจาก ขาดการศึกษาถึงเหตุผล ความจำเป็น และ ผลกระทบในการออกกฎหมายอย่างเป็นวิชาการ และขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่าง

แท้จริง ทำให้ประเทศไทยเสียโอกาสในการ พัฒนาประเทศโดยใช้กลไกของกฎหมายในการ ขับเคลื่อนไปอย่างน่าเสียดาย

อย่างไรก็ดีจากข้อมูลที่ได้จากศึกษาค้นคว้า รวบรวม มีข้อเสนอเกี่ยวกับโครงสร้าง องค์กร และขั้นตอนในการเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับ กระบวนการยุติธรรมดังต่อไปนี้

2.1 ให้มีองค์กรปฏิรูปกฎหมายและ กระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการอย่างเป็น อิสระปราศจากการแทรกแซงของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของสภาพัฒนาการ ใช้อำนาจรัฐ (แผนปฏิรูปกฎหมายและ กระบวนการยุติธรรม) ที่ควรให้มีองค์กรหลัก ในการพัฒนาและปรับปรุงกฎหมาย การ ปรับปรุงกระบวนการร่างกฎหมายของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการรับฟังความ คิดเห็นของประชาชน ซึ่งในการพิจารณาจัดตั้ง องค์กรดังกล่าวมีความจำเป็นต้องศึกษา โครงสร้างและอำนาจหน้าที่เปรียบเทียบกับ คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย คณะกรรมการ พัฒนากฎหมาย (สำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา) และคณะกรรมการพัฒนาการ บริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ (สำนักงานกิจการ ยุติธรรม) เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนกับอำนาจ หน้าที่ขององค์กรหรือคณะกรรมการที่มีหน้าที่ ในหลาย ๆ ส่วนอยู่แล้ว ทั้งนี้ แนวทางที่เหมาะสม ควรเป็นการพิจารณาปรับยุบรวมกับองค์กรหรือ คณะกรรมการที่มีอยู่แล้ว เพื่อไม่ให้เป็นการ จัดตั้งองค์กร งบประมาณ และบุคลากร ขึ้นใหม่ทั้งหมดอันจะเป็นการสิ้นเปลือง ทรัพยากรของรัฐโดยไม่คุ้มค่า

2.2 องค์กรปฏิรูปกฎหมายและ

กระบวนการยุติธรรมที่จะจัดตั้งขึ้นนอกจากจะต้องดำเนินการอย่างเป็นอิสระปราศจากการแทรกแซงจากทุกฝ่าย และอยู่บนพื้นฐานองค์ความรู้ทางวิชาการแล้ว ควรจะต้องมีอำนาจหน้าที่อย่างน้อยดังต่อไปนี้

2.2.1 จัดทำแผนแม่บทการปฏิรูปและพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อเป็นการกำหนดทิศทางการออกกฎหมายในภาพรวมให้สอดคล้องกับนิติบัญญัติในการพัฒนากฎหมายที่ผู้ทำกรวิจัยได้เสนอไว้ และเป็นการบูรณาการและประสานงานกันเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน และล่าช้า ทั้งนี้แผนแม่บทดังกล่าวต้องมีการกำหนดเป้าหมายในการปฏิรูปและพัฒนากฎหมายเพื่อให้มีประสิทธิภาพและอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้อย่างรวดเร็ว เทียบธรรม และทั่วถึง ต้องมีมาตรการและขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย ต้องมีแผนพัฒนากฎหมายโดยมีกระบวนการศึกษาถึงเหตุผลความจำเป็น ความคุ้มค่า และผลกระทบในการออกกฎหมายใหม่หรือปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่มีอยู่เดิม และกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบและกรอบวงเงินงบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิรูปและพัฒนากฎหมาย รวมทั้งในการจัดทำแผนแม่บทจะต้องมีการรับฟังความคิดเห็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนด้วย

2.2.2 จัดทำงบประมาณในลักษณะบูรณาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้การใช้งบประมาณมีความคุ้มค่า ลดความซ้ำซ้อน และผลดำเนินการเป็นไปในลักษณะมุ่งเป้าสามารถกำกับทิศได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยมีตัวชี้วัดความ

สำเร็จที่สะท้อนและตอบสนองต่อปัญหาของกระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ควรส่งเสริมและมุ่งเน้นจัดสรรงบประมาณเพื่อให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมเกี่ยวกับการพัฒนากฎหมายและความเป็นไปได้ในการนำข้อเสนอต่าง ๆ ไปสู่การปฏิบัติโดยเฉพาะในประเด็นที่มีผลกระทบกับประชาชนและสังคมในวงกว้าง หรือยังมีความขัดแย้งหรือเห็นต่างกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและประชาชน รวมทั้งกรณีที่ต้องเป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศ ตลอดจนกลไกการประเมินก่อนการเสนอร่างกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย

2.2.3 ศึกษาวิเคราะห์ และประเมินผลการบังคับใช้ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมายหรือการปฏิบัติตามแผนแม่บทการปฏิรูปและพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาคุปสรรคที่เกิดขึ้น รวมทั้งติดตามและประเมินผลการดำเนินการของหน่วยงานตามแผนพัฒนากฎหมาย และการทบทวนกฎหมายตามพระราชกฤษฎีกาทบทวนความเหมาะสมของกฎหมาย พ.ศ. 2558 เพื่อรายงานต่อคณะรัฐมนตรี

2.2.4 ให้ความเห็นร่างกฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมทุกฉบับเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรีว่าควรเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบหลักการของร่างกฎหมายดังกล่าว โดยพิจารณาความสอดคล้องของแผนแม่บทการปฏิรูปและพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม แผนพัฒนากฎหมาย การจัดทำงบประมาณในลักษณะบูรณาการ และกระบวนการศึกษาถึงเหตุผลความจำเป็น ความคุ้มค่า และผลกระทบในการ

ออกกฎหมาย ทั้งนี้ จะเป็นมาตรการที่ทำให้หน่วยงานต้องพิจารณาดำเนินการอย่างรอบคอบ ก่อนเสนอร่างกฎหมายให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา และจะส่งผลโดยตรงให้ร่างกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีแล้ว มีความถูกต้องสอดคล้องทั้งในเชิงนิติบัญญัติ การพัฒนากฎหมายและกระบวนการยุติธรรม กระบวนการรับฟังความคิดเห็นหน่วยงานและประชาชน อันทำให้ขั้นตอนกระบวนการร่างกฎหมายและกฎหมายที่จะออกมาใช้บังคับ มีคุณภาพและคาดการณ์กรอบระยะเวลาที่ประกาศใช้บังคับได้

2.2.5 สร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายให้กับหน่วยงานที่บังคับใช้กฎหมายผู้ที่ต้องถูกกฎหมายใช้บังคับ และประชาชนทั่วไป โดยการจัดทำกระบวนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ กิจกรรมทางวิชาการ และการอบรม มุ่งเน้นให้บุคลากรทั้งระดับผู้บริหารและปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สื่อมวลชน สถาบันการศึกษา ภาคประชาสังคม ชุมชน และประชาชน ได้รับทราบ เข้าใจ และตระหนักถึงหลักการและสาระสำคัญของร่างกฎหมายที่จะมีการเสนอ และกฎหมายที่ได้ประกาศใช้บังคับแล้ว รวมทั้งทิศทางการพัฒนากฎหมายด้านกระบวนการยุติธรรม เพื่อให้กฎหมายมีการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย

2.3 จัดให้มีแนวทางหรือคู่มือการปฏิบัติงานร่วมกันของหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ชุมชน และประชาชน สำหรับการประสานแนวทางการดำเนินงานยกเว้นกฎหมายการ

ประเมินและรายงานผลดำเนินการในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การยกร่างกฎหมายชั้นหน่วยงานระดับกรม กระทรวง ชั้นคณะรัฐมนตรีอนุมัติหลักการของร่างกฎหมาย การตรวจพิจารณาร่างของคณะกรรมการกฤษฎีกา การพิจารณาของรัฐสภาหรือสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เพื่อให้เกิดการบูรณาการในภาพรวม กำหนดทิศทางการพัฒนากฎหมาย การบังคับใช้กฎหมายที่เป็นรูปธรรม และการประเมินผลการบังคับใช้

2.4 ผลักดันให้มีหน่วยงานกลางเพื่อจัดทำและเสริมสร้างความร่วมมือด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อประโยชน์ในการใช้และจัดทำฐานข้อมูลร่วมกัน (Legal and Justice Data Exchange Center/Linkage) เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินงานด้านการพัฒนากฎหมายและกระบวนการยุติธรรมมีความเชื่อมโยงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. กระบวนการติดตามและประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในช่วงก่อนและหลังการออกกฎหมาย

3.1 กระบวนการติดตามและประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในช่วงก่อนการออกกฎหมาย

ในปัจจุบันพบว่าการประเมินความจำเป็นในการตรากฎหมาย และการประเมินผลกระทบของกฎหมายที่ใช้บังคับตามคู่มือการตรวจสอบความจำเป็นในการตรากฎหมาย และระเบียบว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2548 ในทางปฏิบัติ การตรวจสอบความจำเป็นในการตรากฎหมายที่เรียกกันว่า “บทตรวจสอบ 10 ประการ” หน่วยงานส่วนใหญ่ดำเนินการในลักษณะของการตอบคำถามดังกล่าวเพื่อให้ครบถ้วนตาม

กระบวนการเท่านั้น โดยขาดข้อมูล สถิติ หรือ เอกสารหลักฐานเพื่ออ้างอิงในการตอบคำถาม นอกจากนี้ยังไม่มีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลที่แต่ละหน่วยงานจัดทำมา ทำให้การประเมินความจำเป็นในการตรากฎหมายขาดความน่าเชื่อถือและไม่สะท้อนข้อเท็จจริงที่ถูกต้องครบถ้วนเพื่อประกอบการพิจารณาอนุมัติหลักการของร่างกฎหมายแต่ละฉบับ

จากการศึกษาพบเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่หลายประเทศได้นำมาใช้ในการประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในการตรากฎหมายได้แก่ การประเมินผลกระทบในการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย (Regulatory Impact Assessment : RIA) ซึ่งกระทรวงยุติธรรมอยู่ระหว่างการพัฒนาแม่แบบ (template) เครื่องมือการประเมินผลกระทบทางกฎหมาย โดยพัฒนาจากเครื่องมือการประเมินผลกระทบทางกฎหมายและป้องกันการทุจริต (RIA Guideline and Anti-corruption Tools) ที่ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศได้จัดทำขึ้นเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการประเมินผลกระทบได้อย่างเหมาะสมกับกฎหมายในประเทศไทย และการนำแม่แบบ (template) ไปทดลองใช้กับกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐและรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำมาปรับปรุงร่างคู่มือการประเมินผลกระทบทางกฎหมายให้มีความสมบูรณ์และใช้ได้จริงในทางปฏิบัติ และสุดท้ายต้องมีการจัดทำคู่มือการประเมินผลกระทบทางกฎหมายเพื่อให้ผู้ใช้มีความเข้าใจและสามารถดำเนินการได้ในทิศทางเดียวกัน ซึ่งคาดว่าเมื่อพัฒนาเครื่องมือ RIA ดังกล่าวเสร็จและนำมาปรับปรุงทำงานคู่ขนานกับ “บทตรวจสอบ 10 ประการ” ที่มีอยู่เดิม หรืออาจต้องปรับ

ยุบรวมเป็นเครื่องมือเดียวกันเพื่อลดความซ้ำซ้อนในการทำงานของหน่วยงาน รวมทั้งการสั่งการกำกับให้หน่วยงานที่ยกร่างกฎหมายต้องนำเครื่องมือดังกล่าวไปใช้ในประเมินความจำเป็นในการตรากฎหมายอย่างเข้มข้น จริงจัง และเมื่อหน่วยงานได้ดำเนินการในขั้นตอนการยกร่างและได้เสนอเป็นร่างกฎหมายให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเพื่อเสนอคณะรัฐมนตรีแล้ว

โดยมีความเห็นเพิ่มเติมว่า ต้องกำหนดให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีส่งร่างกฎหมายของหน่วยงานให้องค์กรปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (ที่เสนอให้มีการจัดตั้งตามข้อเสนอการวิจัย) พิจารณาให้ความเห็นและตรวจสอบทั้งในส่วนเนื้อหา กระบวนการ สถิติ หลักฐานที่เกี่ยวข้องว่าการศึกษาถึงเหตุผลความจำเป็น ความคุ้มค่า และผลกระทบในการออกกฎหมายมีความถูกต้องครบถ้วนและน่าเชื่อถือได้ตามหลักวิชาการหรือไม่ รวมทั้งมีความสอดคล้องกับนโยบาย การพัฒนา กฎหมายกระบวนการยุติธรรม แผนแม่บทการปฏิรูปและพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม แผนพัฒนากฎหมาย และการจัดทำงบประมาณในลักษณะบูรณาการ หรือไม่ หากไม่เป็นตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว องค์กรปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมต้องมีความเห็นว่าจะไม่ควรรับหลักการของร่างกฎหมายของหน่วยงานดังกล่าว พร้อมเหตุผลประกอบให้ส่งคืนให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เพื่อแจ้งให้หน่วยงานรับพิจารณาดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติม โดยไม่ต้องส่งเรื่องให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาแต่อย่างใด ทั้งนี้ กลไกที่เสนอเพิ่มเติมใหม่จะเป็นมาตรการที่ทำให้หน่วยงานต้อง

พิจารณาดำเนินการอย่างรอบคอบก่อนเสนอร่างกฎหมายให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา และจะส่งผลโดยตรงให้ร่างกฎหมายที่เข้าสู่การตรวจพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาที่มีปริมาณที่เหมาะสมและไม่มีความเห็นแตกต่างอย่างชัดเจนจนหาข้อยุติไม่ได้ ทำให้ร่างกฎหมายผ่านการตรวจพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ในเวลาที่เหมาะสมและคาดการณ์ได้

3.2 กระบวนการติดตามและประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในช่วงหลังการออกกฎหมายแล้ว

จากสภาพปัจจุบันที่พบว่า การประเมินผลกระทบของกฎหมายที่ใช้บังคับแล้วยังมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การทบทวนตามพระราชกฤษฎีกาทบทวนความเหมาะสมของกฎหมาย พ.ศ. 2558 เป็นมาตรการที่เพิ่งเริ่มใช้บังคับจึงมีปัญหาเรื่องความรู้ ความเข้าใจ และความชัดเจนเกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวของหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนการทบทวนกฎหมายลำดับรองตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ไม่ปรากฏว่าหน่วยงานต่าง ๆ ได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมและ

ต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ ซึ่งสาเหตุสำคัญน่าจะเกิดจากการขาดหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ติดตามและประเมินการดำเนินการทบทวนกฎหมายลำดับรองดังกล่าวแต่อย่างใดนั้น

โดยเห็นว่าการนำเครื่องมือการประเมินผลกระทบในการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย (Regulatory Impact Assessment : RIA) มาใช้ประกอบในการทบทวนความเหมาะสมของกฎหมายทุกระดับตั้งแต่กฎหมายในระดับพระราชบัญญัติ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ประมวลกฎหมาย พระราชกำหนด และกฎหมายลำดับรอง (เช่น พระราชกฤษฎีกากฎกระทรวง) จะทำให้มีความชัดเจน ลดความสับสน และเป็นระบบเดียวกันกับการนำเครื่องมือ RIA มาใช้กับกระบวนการติดตามและประเมินผลกระทบและความคุ้มค่าในช่วงก่อนการออกกฎหมาย โดยเห็นควรให้องค์กรปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (ที่เสนอให้มีการจัดตั้งตามข้อเสนอการวิจัย) เป็นองค์กรกลางในการติดตามและประเมินผลการดำเนินการดังกล่าว โดยให้มีกระบวนการเชิญผู้แทนหน่วยงานเข้าร่วมให้ข้อมูล เพื่อสรุปรายงานคณะรัฐมนตรีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

ภาพรวมสรุปและข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทย

■ บรรณานุกรม

หนังสือ

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. ยุทธศาสตร์การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548.

ณัฐสา จัตราไพฑูรย์. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : จากทฤษฎีสู่ทางปฏิบัติในนานาชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานอัยการสูงสุด, 2550.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชน เล่ม 3 ที่มาและนิติวิธี. กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2538. ปริติ เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 5, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงาน. วาระปฏิรูปที่ 7 : การตรวจสอบการใช้อำนาจอธิรัฐ (แผนปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม). กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2558.

สมยศ เชื้อไทย. ความรู้กฎหมายทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2542.

เอกสารวิจัย หรือรายงานการวิจัย

จักรกฤษณ์ ควรวจน์ และคณะ, “โครงการศึกษาและสำรวจสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์แนวโน้มของกระบวนการ

ยุติธรรม (Justice trend) พร้อมจัดทำแนวทางการพัฒนาและเตรียมความพร้อมของกระบวนการยุติธรรมไทยในทศวรรษหน้า”. รายงานการวิจัย, สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2558.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวยและคณะ. “การพัฒนารอบแนวทางการวิจัยชุดโครงการกระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย”. รายงานการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

ชาญณรงค์ ปราณีจิตต์ และคณะ. “รายงานการวิจัย การวิจัยเพื่อหาวิธีลดปริมาณคดีที่เข้าสู่ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา”. รายงานการวิจัย, สำนักงานศาลยุติธรรม, 2545.

เดือนเด่น นิคมบริรักษ์. “โครงการศึกษาวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์ผลกระทบในการออกกฎหมาย (Regulatory Impact Analysis)”. รายงานการวิจัย, สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2557.

ธุรกิจบัณฑิตย์, มหาวิทยาลัย, คณะนิติศาสตร์ ปริติ พนมยงค์. “โครงการติดตามประเมินผลและพัฒนารูปแบบและแนวทางการลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาล”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2549.

ธุรกิจบัณฑิตย์, มหาวิทยาลัย, คณะนิติศาสตร์ ปริติ พนมยงค์. “โครงการติดตามประเมินผลและพัฒนารูปแบบและแนวทางการลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาลประจำปีงบประมาณ 2550”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2550.

ธุรกิจบัณฑิตย์, มหาวิทยาลัย, คณะนิติศาสตร์ ปริติ พนมยงค์. “โครงการทบทวนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งและพาณิชย์ เพื่อเตรียมความพร้อม

ด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม
ของประเทศไทยเข้าสู่การเป็นประชาคม
อาเซียน”. รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัย
ธุรกิจบัณฑิต, 2556.

ปกป้อง จันวิทย์. “รายงานฉบับสมบูรณ์ เล่มที่ 2
เรื่อง การวิเคราะห์กฎหมายด้วยหลัก
เศรษฐศาสตร์ : แนวคิดและวรรณกรรม
ปริทัศน์ (โครงการการวิเคราะห์กฎหมาย
และกระบวนการยุติธรรมทางอาญาด้วย
เศรษฐศาสตร์ Economic Analysis of Criminal
Laws)”. รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2554.

พัชรา ลินลอยมา และคณะ. “โครงการทบทวน
กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
และความร่วมมือในเรื่องทางอาญาของ
ภูมิภาคอาเซียน เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่
ประชาคมอาเซียน”. รายงานการวิจัย,
โรงเรียนนายร้อยตำรวจ, 2555.

สัญญาพงศ์ ลิ้มประเสริฐ และคณะ. “โครงการ
ศึกษาทบทวนกฎหมายปกครองและ
กระบวนการยุติธรรมทางปกครองเพื่อ
เตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”.
รายงานการวิจัย, วิทยาลัยนวัตกรรมการ
มหาวิทยาลัยรังสิต, 2556.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. “ทางเลือกใน
การเพิ่มประสิทธิภาพในกระบวนการยุติธรรม
ทางอาญา”. รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัย
เพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2554.

สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ และคณะ. “รายงานฉบับ
สมบูรณ์ เล่มที่ 1 เรื่อง นิติเศรษฐศาสตร์ของ
ระบบยุติธรรมทางอาญาของไทย (โครงการ
การวิเคราะห์กฎหมายและกระบวนการ
ยุติธรรมทางอาญาด้วยเศรษฐศาสตร์

Economic Analysis of Criminal Laws)”.
รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย, 2554.

สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. “โครงการศึกษา
เพื่อพัฒนาระบบการตรวจสอบถ่วงดุลใน
กระบวนการยุติธรรมทางอาญา”. รายงานการ
วิจัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

กฎหมาย

“พระราชกฤษฎีกาการทบทวนความเหมาะสม
ของกฎหมายพ.ศ. 2558”, ราชกิจจานุเบกษา.
เล่มที่ 132, 8 กันยายน 2558, หน้า 91-95.
“พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการ
บริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546”,
ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 120, 9 ตุลาคม
2556, หน้า 1-16.

เอกสารที่ไม่ตีพิมพ์

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. “แผนแม่บทการ
บริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2552 –
2555”.

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. “แผนแม่บทการ
บริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2558 –
2561”.

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. “ร่างพระราชบัญญัติ
มาตรการแทนการฟ้องคดีอาญา พ.ศ.”.
เอกสารประกอบการสัมมนา. 2552.

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. “เอกสารประกอบ
การประชุมและรายงานการประชุมเพื่อ
พิจารณาศึกษาแนวทางและความเหมาะสม
ของข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิรูปตามมาตรา 31
ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เรื่อง การ

ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (แผนปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม)". 2558. กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. "เอกสารประกอบการประชุมและรายงานการประชุมคณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ".

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. "เอกสารประกอบการประชุมและรายงานการประชุมคณะอนุกรรมการพัฒนาและบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม".

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. "เอกสารประกอบการประชุมและรายงานการประชุมคณะอนุกรรมการกำหนดนโยบายขับเคลื่อนและสร้างการรับรู้ด้านกฎหมาย".

กิจการยุติธรรม, สำนักงาน. "เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 8 และการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 7 นิตรฐและพลเมือง : ทางออกประเทศไทย". 2553

กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. "สรุปคำกล่าวเปิดประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงานยุติธรรม ครั้งที่ 7 การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม". เอกสารประกอบการประชุม. 2552.

คณะกรรมการขับเคลื่อนและปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน คณะที่ 3 คณะกรรมการขับเคลื่อนและปฏิรูปด้านระบบราชการ กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม และสร้างความปรองดองสมานฉันท์. "แนวทางการดำเนินการด้านกฎหมาย [แผนการเสนอร่างกฎหมายในระยะ 1 ปี (พฤศจิกายน 2558 – ตุลาคม 2559) และแผนการเสนอกฎหมายของหน่วยงานตามกรอบระยะเวลาการบริหารราชการแผ่นดินและการปฏิรูป

ประเทศของคณะรัฐมนตรี และนโยบายการปฏิรูปกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายบริหาร]".

คณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย, สำนักงาน. "กรอบการศึกษากระบวนการยุติธรรมทางอาญาเชิงระบบ". 2559.

ชาติ ชัยเดชสุริยะ. "ตารางเปรียบเทียบการนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้นานาชาติ".

นโยบายและยุทธศาสตร์, สำนัก. "เอกสารประกอบการสัมมนาและอบรมเพื่อนำ RIA Guidelines Development ไปสู่การปฏิบัติ". 2559.

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2558. "เรื่อง ร่างกฎหมายที่อยู่ระหว่างการดำเนินการเสนอคณะรัฐมนตรีหรือการตรวจพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา".

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2558 "เรื่อง มอบหมายให้กระทรวงยุติธรรมจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วนของร่างกฎหมายที่อยู่ระหว่างการตรวจพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา".

ยุติธรรม, กระทรวง. "การแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการสมานฉันท์ จากกระบวนการยุติธรรมสู่โรงเรียน". เอกสารประกอบการเสวนาทางวิชาการ. 2550.

บรรศักดิ์ อุวรรณโณ. "การปฏิรูปกฎหมายในประเทศไทย". เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง วิทยาลัยการยุติธรรม.

"ระเบียบว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2548".

เลขาธิการวุฒิสภา, สำนักงาน. "เอกสาร

ประกอบการพิจารณาของคณะอนุกรรมการ
พิจารณาศึกษาองค์ประกอบและอำนาจ
หน้าที่ของคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
และกระบวนการสรรหาคณะกรรมการปฏิรูป
กฎหมาย และคณะอนุกรรมการพิจารณา
ศึกษาบทบาท และสภาพปัญหาอุปสรรคใน
การปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการปฏิรูป
กฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการ
ปฏิรูปกฎหมาย พ.ศ. 2553”.

เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงาน.

“บันทึกเจตนารมณ์ จัดหมายเหตุ และตรวจ
รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ”.
รายงานผลการดำเนินงานคณะกรรมาธิการ
วิสามัญ. 2550.

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. “การบริหาร
งานยุติธรรม”. เอกสารการสอน. 2550.

“หลักการพื้นฐานขององค์การสหประชาชาติ
ว่าด้วยการดำเนินโครงการกระบวนการ
ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในคดีอาญา ปี ค.ศ.
2002”. คำแปล.

